

„Rögös út vezet a csillagokig”, avagy reziliensigéreték a felsőoktatás útvesztőiben

Az Ugródeszéken. Reziliencia és társadalmi egyenlőtlenségek a felsőoktatásban című monográfia szerzője Ceglédi Tímea, aki kutatásában olyan hátrányos helyzetű hallgatókat vizsgál, akik kedvezőtlen társadalmi státusuk ellenére kiemelkedő eredménnyel kerültek be a felsőoktatásba, s őket nevezi el reziliensigéreteknek. Itt utalnék vissza a recenzió címére, amely egy latin közmondásból ered: „Per aspera ad astra” (Rögös út vezet a csillagokig) (F. Dárdai, 2014). Címválasztásomat indokolja, hogy e kivételes hallgatók előtt – tehetségük, kitartásuk és szorgalmuk érdemeként – a felsőoktatás megnyitotta kapuit. Ugyanakkor felmerül a kérdés, hogy a közoktatás világából kilépve hogyan boldogulnak a felsőoktatás útvesztőiben. A hallgatóévek alatt tehetségük kiteljesedik vagy elvesznek a felsőoktatási intézmények labirintusában? Elolvasva a könyvet, ezekre a kérdésekre is választ kaphatunk.

A szerző az elméleti részben (*Reziliencia és egyenlőtlenségek*) bevezeti a reziliencia terminus technicust, majd a nemzetközi és a hazai szakirodalom áttekintése során szintetizálja a bekerülés, a hallgatói évek és a munkaerőpiaci helyzet differenciáltságára vonatkozó teoretikus és empirikus eredményeket. A *Reziliencia* című fejezetben részletesen olvashatunk az életút és a mindennapok során jelentkező rizikófaktorokról s az azokat kompenzáló tényezőkről. Ezt követően (*Egyenlőtlenségek a bejutásban: Expanzió és hátrányos helyzet*) a társadalmi egyenlőtlenségek és a felsőoktatás kapcsolatának elméleti irányvonalait foglalja össze a modernizációs hipotézis, az életciklus-hipotézis és szelekciós hatás, a vertikális kirekesztődés és a horizontális differenciálódás, valamint a felgyülemlett egyenlőtlenségek és differenciált szelekció mentén. A felsőoktatás (*Egyenlőtlenségek a hallgatóévekben: A felsőoktatási évek értelmiségi kiaknázása*) és a munkaerőpiac

(*Egyenlőtlenségek a kilépésben: Hátrányos helyzet a munka világában*) egyenlőtlenségeire irányuló kutatások összefoglalása alapját képezik a kutató saját empirikus elemzéseinek.

Az elméleti keretek kialakítása után *A kutatás bemutatása* következik, amelyben Ceglédi a vizsgálat terepét, a hipotéziseket, a mintavételi eljárást, a változókat, a reziliensigéreték és a kontrollcsoportok azonosításának statisztikai lépéseit ismerteti. A vizsgálatban a Debreceni Egyetem, a Nyíregyházi Főiskola és a Debreceni Református Hittudományi Egyetem vett részt. Klaszteranalízis alapján kialakítja a reziliensigéreték, a nyertesek, a közömbös-tékozlók és a sodródók csoportját. A könyv további fejezeteiben a hallgatók világába kalauzol minket, s az említett típusok mentén mutatja be kutatásának eredményeit.

A felsőoktatásig vezető út. A bekerülés rezilienciája című fejezetben a szerző a reziliensigéreték és kontrollcsoportjaik

összehasonlítása során feltárja a hallgatók középiskolájának típusát és a középiskolai árnyékotatásban való részvétel jellemzőit. A családi hozomány jellegzetességein belül vizsgálja a szokványostól eltérő családszerkezetet, a családi olvasási szokásokat, valamint az általános és értelmiségi szülői törődés faktorait. Emellett a saját hozomány tárgykörén belül elemzi a hallgatók olvasottságát és a pszichológiai rezilienciára vonatkozó adatokat. A felsorolt komponensekre fókuszálva atipikus erőként jelentkeznek a nem kimagaslóan sérült családi struktúra, az általános szülői törődés, a társadalmi közeg szerepe (baráti minta, tanári vagy szülői ráhatás), a pszichológiai reziliencia egyes elemei (pl. a stresszel való megküzdés), valamint az anya és a hallgató saját olvasottsága. A reziliensigéretetek erőforrásaként tehát egy komplex támogató hálót emel ki a szerző, amelyben a saját hozomány mellett domináns a család, a tanárok és a kortársak szerepe is. *A bejutás egyenlőtlenségeire* a felsőoktatásba belépés horizontális különbségei is rámutatnak. A csoportok közötti egyértelmű eltérés, hogy míg a reziliensigéretetek a főiskolai szintű, addig a nyertesek az egyetemi szintű szakok felé orientálódnak. A belső rétegzettség még erőteljesebben megfigyelhető azokon a karokon, ahol magasabb presztízsű diplomát szerezhetnek a hallgatók. Azonban a továbbtanulási motivációkban nem mutathatók ki éles társadalmi törésvonalak, csupán halvány tendenciák rajzolódnak ki arra vonatkozóan, amelyek a reziliensigéretetek kevésbé tudatos jövőtervezését sejtetik.

A hallgatóévek egyenlőtlenségeiről is átfogó képet tár elénk a kutató: a tanulmányi bevonódás és a vizsgasikerek közötti összefüggéseket, az oktató- és kortárskapcsolatok mélységét s a formális közösségekbe való bekapcsolódást veszi górcső alá. A reziliensigéretetek tanulmányi bevonódása kimagasló, amelynek elemi mutatói közé sorolható az óralátogatásokkal és a jó jegyekkel kapcsolatos attitűd, az óralátogatások gyakorisága és a tanulásra fordított idő. Ellenben a vizsgasikerekben már nem mutatnak átlagon felüli értéket.

A szerző – Bourdieu (2003), Soodak és munkatársai (1998) nyomán – a lehetséges magyarázatok között említi az oktatói percepciók és értékelések befolyásoló szerepét. A tanárookra fókuszálva, a reziliensigéretetek az oktatói kapcsolatok terén a karrierépítés támogatását hangsúlyozzák, ugyanakkor az informálisabb interakciók kevésbé jellemzőek. Továbbá az eredmények alapján kevésbé nyitottak a hallgatótársak segítségére, és a tanuláshoz kapcsolódó céljaikat inkább egyedül igyekeznek elérni. Ugyanakkor a formális csoporttagságok többségében átlagos értékeket képviselnek, a nyerteseknek csupán a sporthoz és a művészetekhez, kultúrához kapcsolódó körökben mutatkozott meg az előnye.

Ceglédi az intézmény manifeszt elvárásain túl a differenciált megközelítés érdekében az akadémiai és szakértelmiségi eredményesség, a nyelvvizsgák és a tehetség gondozás kérdéskörét is tárgyalja. Korábbi kutatások ráirányították a figyelmet a kreditgyűjtést meghaladó tudás- és tapasztalatszerzési lehetőségekre, az extrakurrikuláris tevékenységek karrierpotenciált növelő szerepére (Pusztai, 2014, 2016). A vizsgált csoportok viszonylatában a nyertesek felülreprezentáltak a legtöbb akadémiai, tudományos tevékenység végzésében, például az OTDK-dolgozat készítésében vagy a kutatócsoportban való részvételben. A reziliensigéretetek esetében a jövedelemmel járó tevékenységek mutatói kedvezőbbek (pl. magántanítvány, tudományos ösztöndíj), amely alátámasztja a szerző azon korábbi, rejtőzködő összefüggésekre alapozott feltevését, amely szerint ez a csoport inkább a jelenre és a közeli jövőre összpontosít. Az említett eredményességi mutatókban megelőzik a közömbös-tékozlókat, de nyelvvizsgák arányában már lemaradnak tőlük, ami a kutató szerint a társadalmi egyenlőtlenségek tüneteként és egyben későbbi okozójaként is értelmezhető. Ám a tehetség gondozó intézmények és szakkollégiumok társadalmi zártságát nem erősítik az adatok.

A kilépés egyenlőtlenségei című fejezet egy prognózist nyújt abban a tekintetben, hogy a hallgatóknak milyen lehetőségeik

lesznek a munkaerőpiacon, mindezt a hallgatói munkatapasztalat, az önkéntesség és az ebben szerepet játszó motivációk, a kitartás az adott intézmény/szak/diploma mellett, a továbbtanulás tervezése, a felsőoktatás szerepértelmezése és a tanulmányi munkavégzéssel kapcsolatos morális attitűdök mentén. A reziliensigéreték körében a legjellemzőbb a tanév közbeni fizetett munkavállalás, viszont ez esetükben kapcsolódik a legkevésbé a tanulmányaik szakterületéhez. A magas arányú munkavégzés nincs negatív hatással a felsőoktatási évek alatt végzett önkéntességre, hiszen szintén e csoportban a leggyakoribb ez a tevékenységi forma is. Ceglédi a fizetett munkavállalás pozitív hozadékaik között említi a céltudatosságot és a kitartást, míg az önkéntességnél – többek között – a különböző készségek (pl. problémamegoldó, együttműködő) fejlődését, az állampolgári felelősségvállalás és a politikai aktivitás növekedését. Az önéletrajzban feltűntethető tapasztalatokon túl a tanulók elszántságáról és kitartásáról érdekes paradoxont tár elénk a szerző: a reziliensigéreték a legelszántabbak a képzésük befejezése iránt, de egyben ők hisznek a legkevésbé abban, hogy a tanulmányok hasznosak lesznek számukra a saját szakmai karrier során. Talán éppen ezért is tervezik magas arányban egy (újabb) MA/MSc képzés elvégzését, sőt az akadémiai karrierrel kapcsolatos aspirációk tekintetében is csupán a nyertesektől maradnak el. Végezetül a szerző a tanulmányi munkavégzéssel összefüggő normákhoz való viszonyulás alapján két faktort alakít ki: a látens hallgatói norma és a durva szabálysértések faktorát. Összességében mind a négy csoport elutasítja az utóbbi kategóriába tartozó állításokat (pl. szakdolgozat vásárlása, más helyett vizsgázás). Azonban

a reziliensigéreték a normák rejtett dimenziójába sorolható viselkedésformákkal (pl. vizsga esetén sügni vagy lesni) szemben is elutasítóbbak. Ezen adatok tovább erősítik a manifeszt elvárásokhoz alkalmazkodó, szabálykövető magatartást.

Ceglédi Tímea a hallgatótársadalom négy markáns típusát azonosítja. Mély, alapos elemzése alapján megismerhetjük az egyes „csoportok” sajátosságait, és a könyv befejezését követően az olvasó úgy érezheti, hogy saját maga is be tudja sorolni a környezetében lévő hallgatókat a tipológiába. Éppen ezért a szerző monográfiája útmutatóként is szolgál. Útmutató a döntéshozók, az oktatáskutatók és a társadalomkutatók mellett oktatóknak, hallgatóknak és szülőknak egyaránt. Amennyiben felismerjük az adott tanuló hátráltató tényezőit és baráti kezet nyújtunk, úgy hozzásegíthetjük a benne lévő tehetség kibontakozásához, a lehetőségek kiaknázásához és a sikeres hallgatói létehez – legyen akár a tanítványunk, hallgatótársunk vagy éppen saját gyermekünk. Hallgatóként pedig tükört tart elénk, s feltesszük magunknak a kérdést: Mindent megteszek a saját eredményességem érdekében?

Ceglédi Tímea (2018). *Ugródeszkán. Reziliencia és társadalmi egyenlőtlenségek a felsőoktatásban*. Debrecen: CHERD-Hungary.

Köszönetnyilvánítás, támogatás

Az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-18-2 kódszámú *Új Nemzeti Kiválóság Programjának* támogatásával készült.

Csók Cintia

Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar,
Nevelés- és Művelődéstudományi Intézet

Irodalom

Bourdieu, P. (2003). Az oktatási rendszer ideologikus funkciója. In Meleg Csilla (szerk.), *Iskola és társadalom*. Budapest/Pécs: Dialóg Campus Kiadó. 10–24.

F. Dárdai Ágnes (2014). Lectori Salutem! *Per Aspera ad Astra*, 1(1), 10.

Pusztai Gabriella (2014). „Nem biztos csak a kétes a szememnek...” Hallgatói eredményességi koncepciók és mutatók a felsőoktatás-kutatásban. In Nagy Péter Tibor & Veroszta Zsuzsa (szerk.), *A felsőoktatás kutatása*. Budapest: Gondolat Kiadó. 146–165.

Pusztai Gabriella (2016). Az intézményi hatás és forrásai. In Pusztai Gabriella, Bócsi Veronika & Ceglédi Tímea (szerk.), *A felsőoktatás (hozzáadott) értéke. Közéltések az intézményi hozzájárulás empirikus megragadásához*. Nagyvárad–Budapest: Partium Könyvkiadó – Personal Problems Solution – Új Mandátum Könyvkiadó. 112–136.

Soodak, L. C., Podell, D. P. & Lehmann, P. R. (1998). Teacher, Student, and School Attributes as Predictors of Teachers' Responses to Inclusion. *The Journal of Special Education*, 31(4), 480–497.